

1.5 Skalarni umnožak

Definicija 1.10 Neka su dani vektori $\vec{a} \neq \vec{0}$ i $\vec{b} \neq \vec{0}$ i neka je $\varphi = \sphericalangle(\vec{a}, \vec{b})$. Skalarni umnožak vektora \vec{a} i \vec{b} je realan broj (skalar)

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| \cdot |\vec{b}| \cdot \cos \varphi.$$

Ako je $\vec{a} = \vec{0}$ ili $\vec{b} = \vec{0}$, onda je $\varphi = \sphericalangle(\vec{a}, \vec{b})$ nije definiran, pa definiramo

$$\vec{a} \cdot \vec{b} := 0.$$

Preslikavanje

$$s : V^3 \times V^3 \longrightarrow \mathbb{R}$$

definirano s

$$s\left(\left(\vec{a}, \vec{b}\right)\right) = \vec{a} \cdot \vec{b},$$

nazivamo skalarno množenje u V^3 .

Uočimo:

$$\left(\vec{a}, \vec{b}\right) \in V^3 \times V^3 \xrightarrow{s} \vec{a} \cdot \vec{b} \in \mathbb{R}.$$

Iz definicije neposredno slijedi da je za svaki $\vec{a} \in V^3$

$$\vec{a} \cdot \vec{a} = |\vec{a}|^2 \geq 0.$$

i

$$\left(-\vec{a}\right) \cdot \vec{a} = -|\vec{a}|^2.$$

Karakteriziracija okomitost dvaju vektora:

Propozicija 1.9 *Neka su $\vec{a} \neq \vec{0}$ i $\vec{b} \neq \vec{0}$ bilo koji vektori iz V^3 . Ti su vektori okomiti ako i samo ako je $\vec{a} \cdot \vec{b} = 0$.*

Dokaz:

Propozicija 1.10 *Neka su \vec{a} i \vec{b} bilo koji vektori iz V^3 . Tada vrijedi:*

$$\begin{aligned}(\vec{a} + \vec{b})^2 &= \vec{a}^2 + \vec{b}^2 + 2\vec{a} \cdot \vec{b} \\(\vec{a} - \vec{b})^2 &= \vec{a}^2 + \vec{b}^2 - 2\vec{a} \cdot \vec{b}\end{aligned}$$

Dokaz:

Teorem 1.4 *Neka su $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ proizvoljni vektori iz V^3 i λ proizvoljni skalar iz R , tada vrijedi:*

1. $\vec{a} \cdot \vec{b} = \vec{b} \cdot \vec{a}$; (komutativnost)
2. $(\lambda\vec{a}) \cdot \vec{b} = \lambda(\vec{a} \cdot \vec{b})$; (kvaziasocijativnost)
3. $\vec{a} \cdot (\vec{b} + \vec{c}) = \vec{a} \cdot \vec{b} + \vec{a} \cdot \vec{c}$; (distributivnost prema zbrajanju)
4. $\vec{a}^2 \geq 0$ i $\vec{a}^2 = 0$ ako i samo ako je $\vec{a} = \vec{0}$. (pozitivna definitnost)

Dokaz:

Posljedica 1.1 Neka su $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ proizvoljni vektori iz V^3 i λ proizvoljni skalar iz R , tada vrijedi:

1. $\vec{a} \cdot (\lambda \vec{b}) = \lambda (\vec{a} \cdot \vec{b})$;
2. $(\vec{a} + \vec{b}) \cdot \vec{c} = \vec{a} \cdot \vec{c} + \vec{b} \cdot \vec{c}$.

Dokaz:

Neka je $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ ortonormirana baza u V^3 . Tada za koordinatne vektore baze vrijedi ova tablica skalarnih produkata:

·	\vec{i}	\vec{j}	\vec{k}
\vec{i}	1	0	0
\vec{j}	0	1	0
\vec{k}	0	0	1

Propozicija 1.11 Neka su $\vec{a} = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$, $\vec{b} = (\beta_1, \beta_2, \beta_3)$ vektori iz V^3 dani svojim pravokutnim koordinatama u bazi $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$. Tada je

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = \alpha_1\beta_1 + \alpha_2\beta_2 + \alpha_3\beta_3.$$

Dokaz:

Posljedica 1.2 Neka su $\vec{a} = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$, $\vec{b} = (\beta_1, \beta_2, \beta_3)$ vektori iz V^3 dani svojim pravokutnim koordinatama u bazi $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$. Tada je:

1.

$$|\vec{a}| = \sqrt{\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2}.$$

2.

$$\cos \sphericalangle (\vec{a}, \vec{b}) = \frac{\alpha_1\beta_1 + \alpha_2\beta_2 + \alpha_3\beta_3}{\sqrt{\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2} \cdot \sqrt{\beta_1^2 + \beta_2^2 + \beta_3^2}}$$

3. Vektori \vec{a} i \vec{b} su okomiti ako i samo ako je

$$\alpha_1\beta_1 + \alpha_2\beta_2 + \alpha_3\beta_3 = 0.$$

Dokaz:

Prikloni kutevi $\varphi_1, \varphi_2, \varphi_3$ vektora $\vec{a} \neq \vec{0}$ su kutevi koje taj vektor zatvara s vektorima \vec{i}, \vec{j} i \vec{k} , redom. Ako je $\vec{a} = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$, tada je

$$\cos \varphi_1 = \cos \sphericalangle (\vec{a}, \vec{i}) = \frac{\alpha_1}{\sqrt{\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2}}.$$

$$\cos \varphi_2 = \cos \sphericalangle (\vec{a}, \vec{j}) = \frac{\alpha_2}{\sqrt{\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2}},$$

$$\cos \varphi_3 = \cos \sphericalangle (\vec{a}, \vec{k}) = \frac{\alpha_3}{\sqrt{\alpha_1^2 + \alpha_2^2 + \alpha_3^2}}.$$

Ove skalare nazivamo **kosinusi smjera** vektora \vec{a} .

Kosinusi smjera nisu, međutim, neovisni. Vrijedi:

Propozicija 1.12 *Za kosinuse smjera bilo kojeg vektora a vrijedi*

$$\cos^2 \varphi_1 + \cos^2 \varphi_2 + \cos^2 \varphi_3 = 1.$$

Dokaz:

Ako je \vec{a} specijalno jedinični vektor, tj. $|\vec{a}| = 1$, imamo

$$\cos \varphi_1 = \alpha_1, \quad \cos \varphi_2 = \alpha_2, \quad \cos \varphi_3 = \alpha_3.$$

Dakle, kosinusi smjera vektora \vec{a} jednaki su pravokutnim koordinatama jediničnog vektora $\vec{a}_0 = \frac{\vec{a}}{|\vec{a}|}$ u smjeru vektora \vec{a} .

1.6 Vektorski umnožak

Definicija 1.11 *Neka su dani nekolinearni vektori \vec{a} i \vec{b} i neka je $\varphi = \sphericalangle(\vec{a}, \vec{b})$. Vektorski umnožak vektora \vec{a} i \vec{b} je vektor $\vec{a} \times \vec{b}$ definiran sa:*

1. $|\vec{a} \times \vec{b}| = |\vec{a}| |\vec{b}| \cdot \sin \varphi$; (*modul*)
2. $(\vec{a} \times \vec{b}) \perp \vec{b}$ i $(\vec{a} \times \vec{b}) \perp \vec{a}$; (*smjer*)
3. *Trojka $(\vec{a}, \vec{b}, \vec{a} \times \vec{b})$ čini desni koordinatni sustav (orijentacija).*

Ako su \vec{a} i \vec{b} kolinearni, onda definiramo

$$\vec{a} \times \vec{b} := \vec{0}.$$

Preslikavanje

$$v : V^3 \times V^3 \longrightarrow V^3$$

definirano s

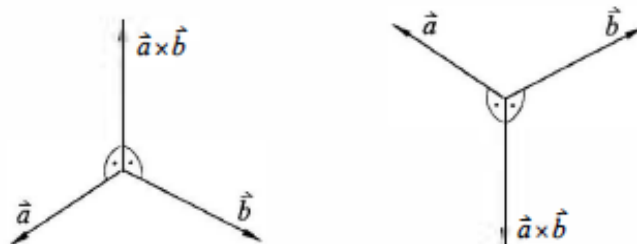
$$v\left(\left(\vec{a}, \vec{b}\right)\right) = \vec{a} \times \vec{b},$$

nazivamo vektorsko množenje u V^3 .

Uočimo:

$$\left(\vec{a}, \vec{b}\right) \in V^3 \times V^3 \xrightarrow{v} \vec{a} \times \vec{b} \in V^3.$$

Vektorski umnožak:

Napomena: Iz definicije vektorskog umnoška slijedi:

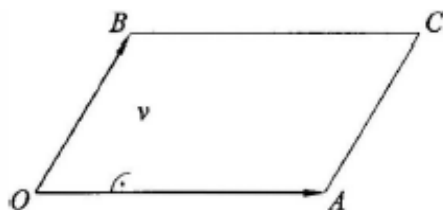
- Ako je $\vec{a} = \vec{0}$ ili $\vec{b} = \vec{0}$, onda su \vec{a} i \vec{b} kolinearni, pa je $\vec{a} \times \vec{b} = \vec{0}$.
- Za sve $\vec{a} \in V^3$ je $\vec{a} \times \vec{a} = \vec{0}$, jer su \vec{a} i \vec{a} kolinearni.
- Ako su \vec{a} i \vec{b} nekolinearni vektori, onda je vektor $\vec{a} \times \vec{b}$ "okomit na ravninu određenu" s \vec{a} i \vec{b} .
- Za sve $\vec{a}, \vec{b} \in V^3$ je $\vec{a} \times \vec{b} = -(\vec{b} \times \vec{a})$; (antikomutativnost)

Propozicija 1.13 $\vec{a} \times \vec{b} = \vec{0}$ ako i samo ako su \vec{a} i \vec{b} kolinearni.

Dokaz:

Geometrijska interpretacija:

Neka su $\vec{a} = [\overrightarrow{OA}]$ i $\vec{b} = [\overrightarrow{OB}]$ nekolinearni vektori i neka je $\varphi = \sphericalangle(\vec{a}, \vec{b})$. Norma vektora $\vec{a} \times \vec{b}$ je jednaka površini P paralelograma što ga definiraju točke O , A i B

$$|\vec{a} \times \vec{b}| = |\vec{a}| \cdot |\vec{b}| \cdot \sin \varphi =$$

$$|\overline{OA}| |\overline{OB}| \sin \varphi = |\overline{OA}| v_a = P,$$

gdje je $v_a = |\overline{OB}| \cdot \sin \varphi = \left| \vec{b} \right| \cdot \sin \varphi$ visina na stranicu \overline{OA} .

Teorem 1.5 Neka su \vec{a}, \vec{b} proizvoljni vektori iz V^3 i λ proizvoljni skalar iz R , tada vrijedi:

1. $(\lambda \vec{a}) \times \vec{b} = \lambda (\vec{a} \times \vec{b})$; (kvaziasocijativnost)
2. $\vec{a} \times (\vec{b} + \vec{c}) = \vec{a} \times \vec{b} + \vec{a} \times \vec{c}$;
(distributivnost prema zbrajanju)

Dokaz:

Posljedica 1.3 Neka su $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ proizvoljni vektori iz V^3 i λ proizvoljni skalar iz R , tada vrijedi:

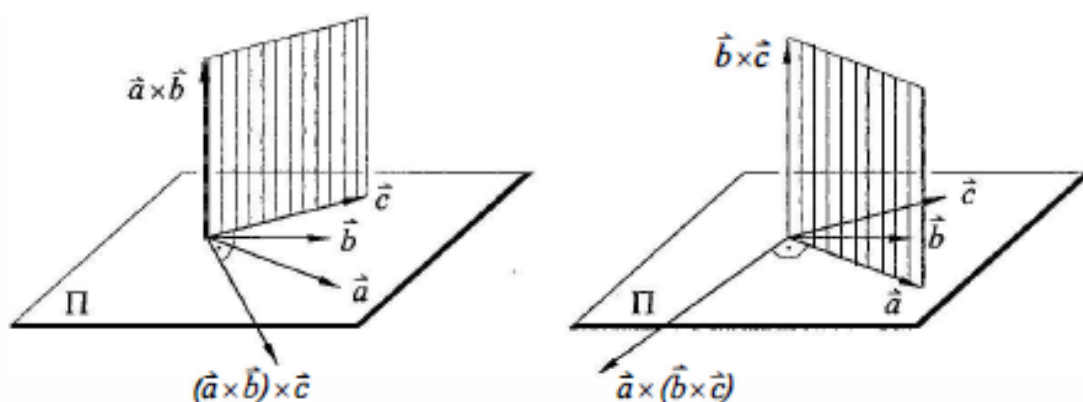
1. $\vec{a} \times (\lambda \vec{b}) = \lambda (\vec{a} \times \vec{b})$;
2. $(\vec{a} + \vec{b}) \times \vec{c} = \vec{a} \times \vec{c} + \vec{b} \times \vec{c}$.

Dokaz:

Napomena:

- Općenito vektorsko množenje nije asocijativno tj. općenito $(\vec{a} \times \vec{b}) \times \vec{c} \neq \vec{a} \times (\vec{b} \times \vec{c})$;

Primjer: Neka su nenul vektori $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ komplanarni te \vec{a} i \vec{c} nisu kolinearni:

Preciznije, vrijedi ovaj teorem:

Teorem 1.6 Neka su $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ proizvoljni vektori iz V^3 , tada vrijedi:

$$1. (\vec{a} \times \vec{b}) \times \vec{c} = (\vec{a} \vec{c}) \vec{b} - (\vec{b} \vec{c}) \vec{a};$$

$$2. \vec{a} \times (\vec{b} \times \vec{c}) = (\vec{a} \vec{c}) \vec{b} - (\vec{a} \vec{b}) \vec{c};$$

Dokaz:

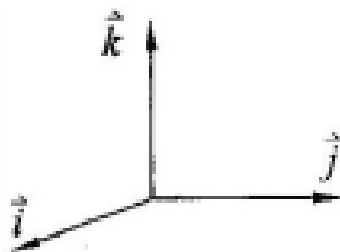
Posljedica 1.4 Neka su $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ proizvoljni vektori iz V^3 , tada vrijedi tzv. *Jacobijev identitet*:

$$(\vec{a} \times \vec{b}) \times \vec{c} + (\vec{b} \times \vec{c}) \times \vec{a} + (\vec{c} \times \vec{a}) \times \vec{b} = \vec{0}.$$

Dokaz:

Napomena: Iz Jacobijeva identiteta slijedi da su $(\vec{a} \times \vec{b}) \times \vec{c}, (\vec{b} \times \vec{c}) \times \vec{a}, (\vec{c} \times \vec{a}) \times \vec{b}$ komplanarni.

Neka je $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ desna ortonormirana baza u V^3

Tada, iz definicije vektorskog umnoška, za koordinatne vektore baze vrijedi:

$$\begin{aligned}\vec{i} \times \vec{i} &= \vec{j} \times \vec{j} = \vec{k} \times \vec{k} = \vec{0}, \\ \vec{i} \times \vec{j} &= \vec{k} \Rightarrow \vec{j} \times \vec{i} = -\vec{k} \\ \vec{j} \times \vec{k} &= \vec{i} \Rightarrow \vec{k} \times \vec{j} = -\vec{i} \\ \vec{k} \times \vec{i} &= \vec{j} \Rightarrow \vec{i} \times \vec{k} = -\vec{j}\end{aligned}$$

ili

\times	\vec{i}	\vec{j}	\vec{k}
\vec{i}	0	\vec{k}	$-\vec{j}$
\vec{j}	$-\vec{k}$	0	\vec{i}
\vec{k}	\vec{j}	$-\vec{i}$	0

Propozicija 1.14 Neka su $\vec{a} = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$, $\vec{b} = (\beta_1, \beta_2, \beta_3)$ vektori iz V^3 dani svojim koordinatama u desnoj ortonormiranoj bazi $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$. Tada je

$$\vec{a} \times \vec{b} = (\alpha_2\beta_3 - \alpha_3\beta_2, \alpha_3\beta_1 - \alpha_1\beta_3, \alpha_1\beta_2 - \alpha_2\beta_1).$$

Dokaz:

Možemo pisati:

$$\vec{a} \times \vec{b} = \begin{vmatrix} \vec{i} & \vec{j} & \vec{k} \\ \alpha_1 & \alpha_2 & \alpha_3 \\ \beta_1 & \beta_2 & \beta_3 \end{vmatrix}.$$

1.5 Mješoviti umnožak

Definicija 1.12 Neka su dani vektori \vec{a} , \vec{b} i \vec{c} i neka je $\varphi = \sphericalangle(\vec{a}, \vec{b})$. Mješoviti umnožak vektora \vec{a} , \vec{b} i \vec{c} je skalar definiran sa:

$$(\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c}$$

Oznaka: $(\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c} := [\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}]$.

Preslikavanje

$$m : V^3 \times V^3 \times V^3 \longrightarrow \mathbb{R}$$

definirano s

$$m\left(\left(\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}\right)\right) = (\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c},$$

nazivamo mješovito ili vektorskoskalarno množenje u V^3 .

Uočimo:

$$\left(\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}\right) \in V^3 \times V^3 \times V^3 \xrightarrow{m} (\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c} = [\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}] \in \mathbb{R}.$$

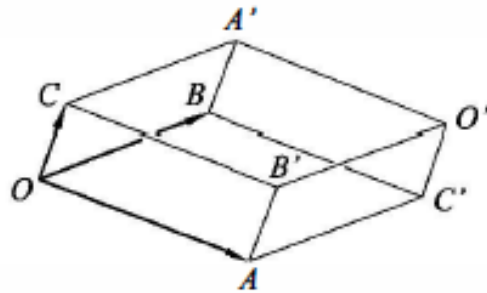
Propozicija 1.15 Neka su \vec{a} , \vec{b} i \vec{c} vektori iz V^3 .

Ti su vektori komplanarni ako i samo ako je

$$\left(\vec{a} \times \vec{b}\right) \cdot \vec{c} = 0.$$

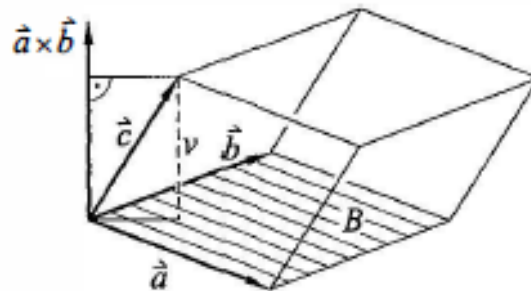
Dokaz:

Geometrijska interpretacija: Neka su $\vec{a} = [\overrightarrow{OA}]$,
 $\vec{b} = [\overrightarrow{OB}]$ i $\vec{c} = [\overrightarrow{OC}]$ tri nekomplanarna vektora.
 Točke O, A, B, C definiraju paralelepiped (volum. V)

U tom slučaju kažemo da je paralelepiped "razapet s vektorima \vec{a}, \vec{b} i \vec{c} ".

Pretpostavimo prvo da je $(\vec{a}, \vec{b}, \vec{c})$ desna baza. Tada su \vec{c} i $\vec{a} \times \vec{b}$ s iste strane ravnine određene s \vec{a} i \vec{b} (u istom poluprostoru):

Tada je

$$0 \leq \psi = \angle(\vec{a} \times \vec{b}, \vec{c}) < \frac{\pi}{2} \implies \cos \psi > 0.$$

Onda je visina paralelepipeda na bazu (paralelogram) definiran vektorima \vec{a} i \vec{b} jednaka $v = |\vec{c}| \cdot \cos \psi$.

Sada je

$$[\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}] = (\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c} = |\vec{a} \times \vec{b}| \cdot |\vec{c}| \cdot \cos \psi = P \cdot v = V$$

Ako je $(\vec{a}, \vec{b}, \vec{c})$ lijeva baza. Onda je

$$\frac{\pi}{2} < \psi = \sphericalangle (\vec{a} \times \vec{b}, \vec{c}) \leq \pi \implies \cos \psi < 0,$$

pa je

$$(\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c} = |\vec{a} \times \vec{b}| \cdot |\vec{c}| \cdot \cos \psi < 0$$

i

$$\begin{aligned} V &= |\vec{a} \times \vec{b}| \cdot |\vec{c}| \cdot \cos(\pi - \psi) = \\ &|\vec{a} \times \vec{b}| \cdot |\vec{c}| \cdot (-\cos \psi) = -(\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c}. \end{aligned}$$

Dakle,

$$V = \pm [\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}]$$

gdje predznak $+$ uzimamo ako je $(\vec{a}, \vec{b}, \vec{c})$ desna, a $-$ ako je $(\vec{a}, \vec{b}, \vec{c})$ lijeva baza.

Uočimo:

$$\begin{aligned} (\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c} = 0 &\iff \vec{a}, \vec{b} \text{ i } \vec{c} \text{ su komplanarni} \\ &\iff \text{"degenerirani paralelepiped volumena } = 0\text{"} \end{aligned}$$

Propozicija 1.16 *Vrijedi*

$$(\vec{a} \times \vec{b}) \cdot \vec{c} = \vec{a} \cdot (\vec{b} \times \vec{c}).$$

Dokaz:

Posljedica 1.5 *Parnom permutacijom trojke vektora, mješoviti produkt $[\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}]$ se ne mijenja, dok neparnom permutacijom mješoviti produkt mijenja samo predznak. Drugim riječima, vrijedi:*

$$\begin{aligned} [\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}] &= [\vec{c}, \vec{a}, \vec{b}] = [\vec{b}, \vec{c}, \vec{a}] = \\ - [\vec{a}, \vec{c}, \vec{b}] &= - [\vec{b}, \vec{a}, \vec{c}] = - [\vec{c}, \vec{b}, \vec{a}] \end{aligned}$$

Dokaz:

Propozicija 1.17 *Neka su $\vec{a} = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$, $\vec{b} = (\beta_1, \beta_2, \beta_3)$, $\vec{c} = (\gamma_1, \gamma_2, \gamma_3)$ vektori iz V^3 dani svojim koordinatama u desnoj ortonormiranoj bazi $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$. Tada je*

$$\left(\vec{a} \times \vec{b} \right) \cdot \vec{c} = \begin{vmatrix} \alpha_1 & \alpha_2 & \alpha_3 \\ \beta_1 & \beta_2 & \beta_3 \\ \gamma_1 & \gamma_2 & \gamma_3 \end{vmatrix}.$$

Dokaz:

Posljedica 1.6 *Neka su $\vec{a} = (\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3)$, $\vec{b} = (\beta_1, \beta_2, \beta_3)$, $\vec{c} = (\gamma_1, \gamma_2, \gamma_3)$ vektori iz V^3 dani koordinatama u desnoj ortonormiranoj bazi $B = (\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$.*

i) *Ta tri su vektora komplanarna ako i samo ako je*

$$\begin{vmatrix} \alpha_1 & \alpha_2 & \alpha_3 \\ \beta_1 & \beta_2 & \beta_3 \\ \gamma_1 & \gamma_2 & \gamma_3 \end{vmatrix} = 0.$$

ii) *Ako su ta tri vektora nekomplanarna onda je volumen paralelepipeda razapetog s vektorima \vec{a} , \vec{b} i \vec{c} jednak*

$$V = \pm \begin{vmatrix} \alpha_1 & \alpha_2 & \alpha_3 \\ \beta_1 & \beta_2 & \beta_3 \\ \gamma_1 & \gamma_2 & \gamma_3 \end{vmatrix}$$